

תיאטרון

אהבה לא פשוטה: עגנון על הבמה

בני הנדל בהקראה מעולה, שלישיית "עתר" בקטעי מוסיקה קלאסית שהותאמו לסיפור. רומן המופת של עגנון, "סיפור פשוט", נותר חזק גם לאחר הקיצורים ההכרחיים

חגי חטרון

03.10.2012

14:39

"מירל האלמנה שכבה ימים רבים חולה. רופאים ורפואות אכלו את יגיעה ואת החולה לא ריפאו. אלוקים בשמיים ידע את מכאובה ונטלה מן העולם". בנימה העצובה-אירונית הזאת נפתח "סיפור פשוט" של ש"י עגנון, סיפור ארוך על הבחור הירשל, בן חנוונים אמידים בעיר בוצ'אץ' שבגליציה בסוף המאה ה-19.

אחרי מותה של מירל, בתה היתומה בלומה, חסרת כל, מתדפקת על שערי קרוביה, צירל וברוך-מאיר הורוביץ, בעלי חנות בעיר הסמוכה בוצ'אץ'. היא מתקבלת למגורים ועבודה אצלם, כמשרתת, הם מתייחסים אליה יפה ובלי הרבה חום. אבל הירשל בנם, בחור ממוצע שעובד עם הוריו בחנות, מתאהב בבלומה. אמו צירל, מפוכחת וגסת לב, ממחרת לעמוד בפרץ ומשיאה את הירשל למינה, בת עשירים; הירשל נקלע לקונפליקט קשה, לוקה בשיגעון, נרפא ממנו וממשיך לחיות עם אשתו החוקית. סוף טוב? תלוי מי המפרש.

נוסח מקוצר לרומן יועלה במוצאי שבת בתל אביב כהצגה קאמרית תיאטרונית-מוסיקלית: הקריין בני הנדל וחברי שלישיית "עתר" (פסנתר, כינור וצ'לו) מגישים את הסיפור של עגנון במקוצר, עם הרבה מוסיקה על המלים ובניהן. הפרוזה הפיוטית משתלבת להפליא ביצירות שנבחרו, הממדים הצנועים של המופע - המרשים מאוד, עם זאת - מעבירים מסר ורמז ברור, מפתה קריאה, לרומאן במילואו.

עופר שלי הוא הפסנתרן והמנהל האמנותי של שלישיית "עתר", שותפיו לצוות הם הכנרת טניה בלצר והצ'לנית מרינה כץ. ההרכב, שנוסד ב-1996, שוקד לקרב קהל למוסיקה קאמרית באמצעות תוכניות מיוחדות (גם דיסקים הם הפיקו, בין השאר את "כשאור דולק בחלונך" עם הזמרת יעלה אביטל ואת "נופי ילדות"). על העמידה של מלים מול מוסיקה בהצגה "סיפור פשוט" אומר שלי, כי אלה יחסים שיכולים להשתנות במידה קיצונית.

מימין: עפר שלי, טניה בלצר ובני הנדל. יצירות מוסיקליות אפקטיביות. צילום: מוטי מילרוד

"לפעמים המוסיקה היא פסקול, עוזרת גם למלא את חסרונם של תאורה ותפאורה, לפעמים היא ממש מתחרה בטקסט - למשל בפרק השיגעון של הירשל, שמשובל בטריז של יאן פריידלין, אנחנו כמעט מנסים שם להשתיק את הדיבור בנגינה. אבל רוב הזמן שני הקווים מקבילים והמאזין יכול לזפזף ביניהם, כמו למשל בסצינת הארוחה בכפר בבית הוריה של מינה.

את היצירות המוסיקליות שבחר לשלב ב"סיפור פשוט" מגדיר שלי "אפקטיביות", רובן לא מן הידועות, משוברט ועד המאה ה-20: "הנוקטורן של שוברט, שכתוב במקור לטריו פסנתר, מתקשר עם העובדה שעגנון עצמו כאילו מדבר עם שוברט לקראת סיום הסיפור: הירשל ומינה עומדים בשלג מול עיזור עם תיבת נגינה, עגנון כתב 'מקופל' בשלג יושב לו המנגן ומנגן את ניגונו העצב שאין לו תחילה ואין לו סוף' - זה מזכיר כמובן את השיר האחרון במחזור שירי 'מסע חורף' של שוברט. "ציר מוסיקה שני שבחרתי", ממשיך שלי, "קשור בעולם היהודי. כאן הכנסנו את 'שיר ערש' של יוסף אחרון, כמוטיב של בלומה, ואילו לסצינת החתונה עשיתי מיקס של מוסיקת כליזמר.

"ציר שלישי, מהתמונה של השיגעון והלאה, הוא מוסיקה עכשווית, כולל דואט לשני כינורות של ליגטי שמשדר אקזוטיקה מזרח-אירופית וגם קטע מתוך 'הרביעייה לאחרית הימים' של מסיאן".

אלוף הקומפקטיות

מאז לימודיה לתואר שני, אומרת חוקרת הספרות חנה נוה, דקאן המחלקה לאמנויות באוניברסיטת תל אביב, היא רואה ב"סיפור פשוט" של עגנון "אבן ראשה בכותל המערבי של הספר העברי בכלל ושל ש"י עגנון בפרט". זו יצירת המופת שלו, היא אומרת. "בין השאר אפשר לראות בה אינדקס של כל מה שהוא כתב, כי יוצאים ממנה חוטים, חבלים, רמזים, אל כל המכלול העצום של יצירתו, בעיקר הריאליסטית, אבל לא רק אליה.

"בסיפור מתמצה בצורה הכי חזקה הנושא האופייני של עגנון כסופר חוקר, ממשיכה פרופ' נוה. "במרכז עומדת דמות, ועגנון ה'סתכלן' (זו מלה שלו) עושה בעזרתה ניתוח פוסט מורטם ופרה-מורטם של המושג 'איש יהודי'. בנעוריו מתנגד האיש היהודי לכניסה לנישה ה'מוכנת' לו (זו מילה של עגנון), מהלך 'יהודי' אבל גם אוניברסלי בעצם, ובסופו של דבר - או שהוא נכנס ומתמקם בנישה, או ש...רע מאוד. מבחינת העלילה זה רומן חניכה, חניכה שמתרחשת מאוחר יחסית לחברה החרדית.

ואיך את מסכמת את גדולתו של "סיפור פשוט"?

"קומפקטיות שמחזיקה הכל. יש עלילה של דמות אחת ולצדה, במקביל, דמויות משנה שכל אחת מהן זוכה לפיתוח מדהים, ועל אף מיעוט החומר הטקסטואלי ראוייה כל דמות כזו לסיפור משלה. השוליים של הסיפור תוססים, בלי שנרגיש שהעיסוק בהם מעכב ולו במשהו את העלילה הראשית. למשל העיסוק ברכבות, או בשלטי החנויות, או בתיאור פרטי החנות של ברוך מאיר, שהיא כל-בו שלם. אפשר לעשות ספין טלוויזיוני, כביכול, אל השדכן יונה טויבר ופרשת נישואיו השניים, סיפור מלא ומרתק, וכן לזוג גילדנהורן, וודאי שדמותה של בלומה יכולה לפרנס סדרה דרמטית שלמה, ועל כך גם רומז עגנון בסיום.

"אני חושבת ש'סיפור פשוט' הוא יצירה שצריך לחזור אליה כל שנה מחדש, בכל פעם יתגלה עוד טעם ועוד עניין. מודגמת כאן גם גאונותו של עגנון כאלוף הטקסטורה. היא מלאה, עשירה, המסר הרעיוני מעובה בעזרת כל החומריות שיש בעולם ובחיים".

עגנון. קומפקטיות שמחזיקה הכל. צילום: אוריה תדמור / ג'יני

ארוטיקה מנצחת

כאלפי מעריצים אחרים, כך הח"מ: קולו של בני הנדל, בקריאת שירה וכמראיין, הצטלצל באוזניי שנים רבות כדוגמה יחידה במינה של שידור רדיופוני מעולה. אבל מעולם, אודה, לא יצא לי להתפעל מבני הנדל כמו במופע "סיפור פשוט". המלים של עגנון כמו נוצרו כביכול במיוחד לו ולקולו, הוא פורש את הסיפור בהנאה גדולה, הנאת רב מג של הגשת טקסט על הזדמנות מצוינת שנקרתה לו.

מהו הקושי בקריאה אמנותית של טקסט עגנוני?

הנדל: "צריך ללהטט בין קצבים שונים, למשל מקומות עם קצב אטי מאוד, כמו תמונת המנגן העיוור בשלג. כיף לי לעשות את זה כך, לירי, כמו בימיי באולפן ברדיו בין שני הגרמופונים. יש שהקצב מהיר, כמו תמונת המפגש עם השדכן יונה טויבר, שמתנהל כמו בוכהלתריה (הנהלת חשבונות) עניינית".

יש שני פירושים עיקריים ל"סיפור פשוט": גישה אחת רואה את הסיום בעין קודרת, ריפוי של הירשל ושיבתו אל אשתו מינה נתפסים ככישלון שלו - המורשת המסחרית והנורמות החברתיות גוברים על אהבתו האמיתית (בלבומה); בגישה ההפוכה, סיום הסיפור אינו עצוב, כי זיווגם של הירשל ומינה הוא החיבור הנכון, הבריאי. בני הנדל אומר כי בנוסח של ההצגה מוזכרת בפירוש גם התובנה האלטרנטיבית.

את האלטרנטיבה הפרשנית (גם חנה נוח נמנית עם המחזיקים בה) ניסח עמוס עוז במאמר ב"הארץ" ב-1989, תוך שהוא מזכיר את הפירוש הפשוט והרווח. החוקר גרשון שקד, ציין עוז באותו מאמר, קבע כי "החלמתו של הירשל היא סירוס". כנגד הפירוש הקודר הציג עוז קריאה הפוכה, לפיה "סוף המעשה אינו תבוסה אלא ניצחון סמוי של הארוס על מהרסי הארוס". בגישה זו, בחירתו הרומנטית של הירשל, התאהבותו בבלומה, היתה נהייה אינפנטילית, חיפוש אחר "אם ואחות" (כתחליף וכפיצוי, במקום אמו הקשוחה) ולא הימשכות אל אשה של ממש. לפי עוז מגלה הירשל עצמו, בסיפור, את "הפריג'ידיות הלטנטית של בלומה", ובכלל, "בכל הסיפור אין רמז שבלומה מרתקת את הירשל מבחינה מינית".

מלבד האנשים והנשים (הירשל והוריו, בלומה, מינה והוריה, מכריהם, בני העיר האחרים) יש ב"סיפור פשוט" של עגנון גיבור לא אנושי שמוזכר מדי פעם, לרוב בצירוף "אלוקים יודע". האם זו דרך דיבור בלבד? מה היתה עמדתו האמונית של ש"י עגנון כאשר חיבר את "סיפור פשוט" בבאד הומבורג בגרמניה, ב-1923? לבני הנדל יש אנקדוטה על כך: "הנחיתי פעם דושיח בבית עגנון בירושלים", הוא מזכר, "המשוחחים היו אביעזר רביצקי וישעיהו ליבוביץ', זה היה לפני יותר מעשרים שנה. 'עגנון ביקר בביתי', סיפר בין השאר ליבוביץ', 'ולאחר שהלך אמרה אשתי - הרי האיש הזה, עגנון, הוא אתאיסט גמור! אמרתי לה - האתאיסט הגמור הוא אולי המאמין האמיתי'".

עגנון על פסיכיאטריה

שאלתי את חנה נוח אם אין זה מוזר שהפסיכולוג ד"ר לנגזם, בסיפור, מצליח לרפא את הירשל. האם עגנון היה מאמין תמים בפסיכותרפיה?

"אותי השאלה הזאת לא מעסיקה", אומרת נוח. "לא משנה מה הרופא עושה, הירשל נכנס חולה ויצא בריא לאחר כמה חודשים. לדעתי, הרצון של עגנון בנקודה זו היה להעביר את הבחור מדיספוזיציה רומנטית לעילא ולעילא - שאיפה אל הטבע, אידיאל החיים עם האהובה בבקתה דלה ביער, צמחונות, ואם אוכלים בכלל אז 'אוכלים אהבה' - את זה צריך להוציא ממנו איכשהו, ולא כל כך מסובך להשיג זאת, כמעט דרך הטבע. החניכה צריכה להסתיים והיא תסתיים, לשם כך עגנון מביא רופא שמלמד את הירשל להדחיק ובכך מעניק לנו משל פיוטי קטן על התבגרות ועל כניסה אל העולם הבורגני."

"האם עגנון האמין בפסיכותרפיה? הוא היה סנוב מכדי לעלות בפשטות על העגלה הזאת, אז הוא עושה בסיפור ערב רב של שיטות פסיכולוגיות ומסורות טיפוליות, כדי לרמוז שהגישה שלו אינה בלתי ספקנית, ויותר מזה: אשתו של הרופא עצמו, ד"ר לנגזם, הרי התאבדה, עוד רמז עבה לכישורי הפלא של רופאי הנפש. לדעתי, הירשל עובר בביתו של לנגזם מהלך שהיה עובר גם בבית".

קיצורים אכזריים

את מלאכת העיבוד - הפיכת הרומן למופע קריאה קצר - עשתה המחזאית מיכל אקרמן ("בצעירותי לא הצלחתי לקרוא את עגנון בכלל", היא מודה). על השאלה איך מטפלים ביצירה שכל משפט בה הוא עולם ומלואו ובונים ממנה נוסח קומפקטי, בקיצורים אכזריים, אומרת אקרמן כי פעלה כדרכה תמיד. "אני קוראת סיפור פעם אחת, מניחה אותו בצד ושואלת את עצמי - מה קראת? במקרה זה התשובה היא: קראתי סיפור על טרגדיה שגיבורה מצוי במאבק בין הרצונות שלו ובין נורמות חברתיות. אחר כך, כשהכנתי את הנוסח, הקו המנחה היה הגיבור, הירשל הורוביץ. כל הדמויות האחרות משמשות אצלי למטרה אחת והיא בניית דמותו".

והנאמנות לטקסט?

"כל המלים הן של עגנון, אבל פה ושם, משיקולי עריכה, נזקקתי לשלב פסוקים מתוך סיפורים אחרים שלו".

אקרמן (היא בוגרת מינהל עסקים במכללה למינהל, עבדה בבנק ודרכה שם צלחה, אבל הרגישה שאין זו דרכה באמת, עזבה את הניהול והפיננסים וקיבלה תואר שני, הפעם בחוג לתיאטרון באוניברסיטת תל אביב) בימימה גם את "בדמי ימיה" של עגנון, בתיאטרון גבעתיים, ובימים אלה עוסקת בהכנת עיבוד תיאטרוני ל "שירה" של עגנון ול"סנדר בלאנק" של שלום עליכם. היא מדגישה שהעיבוד וההצגה ל"סיפור פשוט" נולדו מרעיון ומיוזמה של השחקן יונתן צ'רצ'י, שהיה גם הראשון שהופיע בהצגה זו בתפקיד הקריין, בסיבוב הופעות קודם, לצד חברי שלישיית "עתר".

איך מכינים הצגת קופרודוקציה שבה למוסיקה ולמלים מעמד שווה?

אקרמן: "היו ויכוחים על אורך הקטעים המוסיקליים. אני כל הזמן דאגתי, חששתי שהקהל ישכח איפה עצרנו את הסיפור".

מהם הקטעים הכי מרשימים ב"סיפור פשוט"? "אני בוחרת שלושה", אומרת פרופ' חנה נוח. "הראשון, צירל ובעלה ברוך מאיר בסצינת ספירת הכסף (בספר): "הדלת סגורה חציה, כנגדה הקופה פתוחה. ברוך מאיר וצירל מצרפים מעותיהם, את של נחושת לחוד ואת של כסף לחוד ושטרי המדינה לחוד. את המטבעות עושים גלגלים גלילים ואת השטרות אגודות אגודות".

הפסנתרן עופר שלי: "לסצינת ספירת הכסף בחרתי פרק משלישיית 'דומקי' של דבוז'ק, החיבור נשמע כל כך מתאים - כאילו דבוז'ק קרא את עגנון. הפרק המוסיקלי, כמו הסיפור, מתאר שני עולמות מנוגדים. תיאור של ספירת הכסף בתוך החנות צמוד לחלק ריתמי שממש מדמה מניית מעות; חלק אחר באותה

תמונה הוא קולות שנשמעים מן הרחוב, העולם שמחוץ להרמוניה הסוחרית הנינוחה של הזוג, דיבורים של עוברי אורח צעירים פוחזים. הקריין קורא שוב ושוב את המשפט: 'אין לך נאה משיבת לילה בחנות כשמעותיך מונחות לפניך'."

"קטע אחר שלא יישכח", ממשיכה נוה, "הוא כניסתו הראשונה המסעירה של הירשל לחדרה של בלומה ("יום אחד נכנס הירשל אצל בלומה. לא הספיק לדבר עימה עד שנזעזעה הארץ תחתיו, כאדם שנפתחה לפניו מערה ונתגלו לו כל כלי חמד שבעולם, אין לו אלא לפשוט את ידיו מיד הם ברשותו"). "קטע שלישי נפלא, שמחזיק את טעם הסיפור: כניסתו של הירשל למיטתה של אשתו, מינה, לאחר הריפוי ("הלילה היה שקט. קול לא נשמע מן החוץ. כל נדנדוד ונדנדוד שבבית הוכפל. השמיכה שנתכסתה בה מינה נרתעה כל שהיא. שפתיו של הירשל נתלו בשפתיה של מינה. לאחר שעה קלה משכה רוח ואמרה, אתה כאן היינריך. הירשל חיבק אותה בכל כוחו ולא ענה כלום")."

"ואגב, ממשיכה נוה, "אין לי ספק שהירשל אוהב את מינה - הסצינה אומרת בבירור שאין לראות את סוף הסיפור ככישלון של הירשל. ובכלל: 'סיפור פשוט' הוא גם אנציקלופדיה עגנונית על מורכבותה של האהבה ועל 'שיח האהבה'. האם אפשר להגיד אחרי קריאתו מהי אהבה באמת, האהבה ה'נכונה'? הרי גם יחסיהם של ברוך מאיר וצירל, שנישאו זה לזו מחוסר ברירה - הם אהבה".

"סיפור פשוט" בנוסח מקוצר תיאטרלי-מוסיקלי שערכה מיכל אקרמן. במוצאי שבת (6.10) ב-20:30 באולם נווה שכטר בנווה צדק בת"א. הערב כולל גם את "דירה להשכיר" של לאה גולדברג, עם המוסיקה של יחזקאל בראון.

פרסומת:אמות פלטינום מציע משרדים להשכרה לעסקים בקרית אריה פ"ת

הירשמו לתואר שני במרכז האקדמי פרס תפנה קצת זמן ותשקיע בעצמך עם תואר שני במגוון התמחויות ופרופסור אישי אחד על אחד עד התואר

פרסומת

תגובות ממומנות הינן תגובות בתשלום, המוצגות בצורה בולטת בצמוד לתוכן רלוונטי

למידע נוסף
TALK ahead

מונע בעזרת

כתבות נוספות שעשויות לעניין אותך

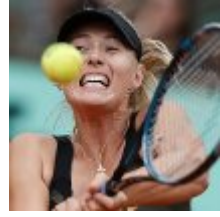
חדשות

חרדה מתקיפה ישראלית ב-2008 גרמה לאיראנים לירות...

גלריה

עובדי "הארץ" משביתים את המערכת משעה 16:00

ספורט
מריה שראפובה מצטרפת למתנגדי הגניחות

מרחבי הרשת

תמונה וסיפור
נמרה של כבוד

חדשות
חרדה מתקיפה ישראלית ב-2008 גרמה לאיראנים לירות...

גלריה
עובדי "הארץ" משביתים את המערכת משעה 16:00

ספורט
מריה שראפובה מצטרפת למתנגדי הגניחות

מרחבי הרשת

תמונה וסיפור
נמרה של כבוד